

Zgornje pripombe seveda prav nič ne zmanjšajo pomena in vrednosti odličnega avtorjevega dela, v katerega je vložil obilo truda. Prikazal je paleolitsko postajo Veternico takó, kakor je treba. Upati je, da izideta prav kmalu še kulturni in antropološki del, s katerima bo monografska obdelava Veternice zaključena.

S. Brodar

Mirko Malez, *Nalazišta fosilnih hominida u Hrvatskoj*. Geološki vjesnik Instituta za geološka istraživanja v Zagrebu 18/2 (1964), str. 309—324. Zagreb 1965.

Najdišče fosilnih ostankov ledenodobnega človeka na Hrvatskem prikaže avtor v pregledni karti. Znanim najdbam kostnih ostankov neandertalca v Krapini se je pridružila nova v paleolitski postaji Veliki pećini pri Gorancu na Ravni gori. Skeletni ostanki fosilnega človeka, nosilca mlajšepaleolitskih kultur, pa so bili odkriti v Cerovački gornji pećini pri Gračacu v Liki, v Romualdovi pećini v Limskem kanalu Istre, v kamnolomu Šandalja pri Puli v južni Istri ter v jami Veternici pri Zagrebu. Za vsako nahajališče posebej zvemo po vrsti topografske podatke, točno geografsko lego, kdo je odkril fosilne ostanke in kdaj ter kakšen je tip najdišča. Nadalje slede prav tako po točkah opis sedimenta, v katerem so bili kostni ostanki odkriti, njegova stratigrafska datacija, v njem odkrita paleolitska industrija ter glavna paleontološka vsebina. Nadrobno so potem naštetí osteološki ostanki človeka, navedena sta število in spol osebkov ter njihova sistematska pripadnost. Navedbe o ustanovi, ki najdbe hrani, inventarne številke najdb in podatke o odlikih zaključuje izčrpna bibliografija vsakega najdišča. Brez dvoma smo s tem dobili zelo koristen pregled, za katerega moramo biti avtorju samo hvaležni.

S. Brodar

L. Vértés z 20 sodelavci: *Tata, eine mittelpaläolithische Travertin-Siedlung in Ungarn*. Archaeologia hungarica, n. s. XLIII, 253 str., Budimpešta 1964.

Knjigo predajamo javnosti, pravi v uvodu E. Vadász, z gotovostjo, da bo veljala kot vzor. Res ima zajetna knjiga, tiskana na belem krednem papirju, z mnogimi ilustracijami, prijeten videz in 21 strokovnjakov, ki so ustvarili njeno vsebino, vzbuja spoštovanje.

Gre za monografsko in vsestransko obdelavo paleolitskega najdišča v travertinskem kompleksu termalnih vrelcev pri mestu Tati, severozahodno od Budimpešte. Najdišče je že davno poznano in v letih 1909—1913 ga je že T. Kormos tedanjemu času primerno raziskoval. Najdbe se tu in tam pojavljajo v vsem travertinskem predelu, vendar je bilo novo izkopavanje leta 1958 in 1959 omejeno na najmočnejše najdišče, imenovano »najdišče Ic. V travertinu nepravilnih oblik je nastala približno 2 metra globoka kotanja, velikosti okrog $10 \times 6,5$ m in skoro navpičnih sten. V tem zaščitenem prostoru, ki ima skoro ravno dno, so se naselili ljudje v času, ko je termalno delovanje na tem mestu začasno prenehalo. Dno kotanje je izpolnjeno z 10—45 cm debelo plastjo puhlice, ki vsebuje kulturne ostanke. Na njej leži domala sterilna, 50—100 cm debela peščena plast. Ponovno izločanje travertina je vse to pokrilo še več metrov na debelo. Izkopavanje je bilo težavno, ker najdišča niso razkrili, temveč lečo puhlice in peska zasledovali in izkopavali podzemno. Najdišče je bogato, saj so dobili 2318 artefaktov in okrog 150 kg odbitkov. Kosti je bilo malo (okrog 10 kg), a še te pretežno od mamuta.

Gledano iz naših razmer je prav gotovo sreča, da je bilo mogoče pritegniti k obdelavi najdišča tako veliko število strokovnjakov. Že samo naštevaje njihovih prispevkov zavzame precej prostora: zgodovina raziskovanja, geološki pregled, določitev paleotemperatur po razmerju $0^{18}:0^{16}$ v karbonatih, mineraloška preiskava izvrtanih vzorcev, analiza radioaktivnega ogljika, petrografska raziskava sedimentov, raziskava alg in mahov, biološka sestava travertina in njegov nastanek

(prispevek Z. Pavletića iz Zagreba), raziskava flore, palinološka raziskava, determinacija oglja, stratigrafsko vrednotenje botaničnih raziskav, raziskava moluskov, raziskava vretenčarjev, petrografska raziskava uporabljenega kremenca in končno arheološka obdelava. Vse pomožne raziskave imajo skupen namen, podajo naj čimbolj pristno sliko tedanjega okolja in prispevajo čimveč k natančni določitvi starosti arheološke najdbe. Zadnje je žal le deloma uspelo. Datacija se suče od sredine riss-würma do konca würma I. Vsi prispevki obravnavajo travertinski kompleks v celoti in marsikje ni razvidno, kaj se nanaša samo na kulturno plast. Za primer samo glede favne. V arheološkem poročilu navaja L. Vértés (str. 242) »auffallend eintönigen Küchenabfall von Tata, wo fast das einzige Beutetier das Mammutkalb war«. Pri obravnavanju favne pa našteje M. Kretzoi brez navedbe mesta nič manj kakor 36 vrst in izvaja na tej podlagi biološke in kronološke zaključke. Za vrsto *Asinus hydruntinus* (Regalia), zastopano samo s tremi spodnjimi molarji, mesto najdbe prav tako ni navedeno, čeprav naj bi bila temelj kronološke razvrstitve, ker menda ne more biti mlajša od začetka würma. Iz obširne kronološke problematike omenimo analizo C¹⁴. Po načrtu sedem metrov (sl. 4, str. 156), v tekstu (str. 137) pa pet metrov od roba najdišča, kjer leži kulturna plast 7,5 m globoko, je bila napravljena vrtina. Ker so v globini 5 metrov (sl. 5, str. 158) zadeli na koške oglja, je avtor mnenja, da gre tam morda za drugo nekoliko višjo kotanjo, ki je bila tudi naseljena. Iz globine 5,5 m (str. 35) — torej pod domnevno kulturno plastjo, po avtorju (str. 158) pa »aus einem, dem unmittelbaren Hangenden des Fundortes entsprechenden Niveau« — izvira vzorec travertina, ki je dal starost 50.000 ± 2.500 let. Drugemu vzorcu, kostem iz kulturne plasti najdišča, pa je analiza prisodila starost 33.600 ± 1.100 let. Zato je vsekakor čudno, če avtor zaključuje (str. 252), da se zdi »jene der uns zur Verfügung stehenden zwei absolut-chronologischen Angaben die annehmbare zu sein, die Tata auf ca. 50.000 Jahre setzt«.

Preiskano je področje termalnih vrelov, ki sicer niso bili zelo vroči, imeli so pa vendar 20—25° (str. 47). Če in kako je to vplivalo na mikroklimo in razne biološke pojave, ni upoštevano. Ni izključeno, da bi bile zaradi tega potrebne kakšne spremembe v klimatski in kronološki interpretaciji.

Druga polovica knjige je posvečena arheološki obdelavi (L. Vértés). Glavno orodje (52 % vsega orodja) so strgala raznih vrst. Avtor jih deli na ravna, izbočena, ubočena, kotna, koničasta, dvojna, izmenična, dvostranska, krhljasta, nazobčana, široka, stanjšana, tipa Tata in še razna druga strgala. Iz skupine dvostranskih strgal je ločil večjo skupino (144 artefaktov) in ustvaril nov tip, ki ga imenuje »Schabmesser«. Sledijo druge vrste orodja: ročne konice, konice tipa Tayac, levallois-konice, levallois-odbitki, praskala, nazobčana orodja, orodja z izjedami, svedri, vbadala, pestnjaki, pestnjakom podobni artefakti, rezila, rezilom podobni odbitki, prodniški artefakti (chopping-tools in choppers), retuširani odbitki, jedra, retušerji in nazadnje tudi koščeni artefakti. Obdelana je kulturna ostalina s pomočjo statistike. To sicer ni povsem novo, ker nekaj takih poskusov že poznamo, nova pa sta metoda in interpretacija. Da je statistik (njegovo ime ni navedeno) svoje delo dobro opravil ter v tabelah in izračunih ni napak, brez dvoma lahko verjamemo. Težava pa je v številni pripravi gradiva za statistično analizo. V uvodu tega poglavja pravi sam avtor, da je bilo določevanje posameznih tipov zelo težko. Z raznimi meritvami artefaktov je poskušal dobiti objektivno bazo za presojo. Kljub temu moramo žal ugotoviti, da ni uspel. Ni verjetno, da bi drug strokovnjak, ki ne pozna njegove razdelitve, enako razvrstil artefakte. Omenimo samo tip moustérienske ročne konice, ki je toliko sporen, da subjektivne presoje sploh ni mogoče obiti. Na taki podlagi seveda še tako dobra statistična analiza ne more biti realna. Poskus te vrste je treba sicer pozdraviti, vendar bi bilo pri današnjem stanju bolj umestno omejiti se na tipologijo in ustvariti pogoje objektivne presoje, kar bi šele dalo možnost izkoriščanja matematične natančnosti pri opredeljevanju in primerjavi kulturne ostaline posameznih najdišč.

Zaključek, da kulturna ostalina sodi v končni moustérien, je zelo verjeten in mu ni oporekati. Za tako kulturno opredelitev pa je datacija v brörupski interstadial, torej še v začetek würma, kakor se je Vértés v sklepu (str. 252) odločil, seveda prezgodnja. Pri tem je še pripomniti, da brörupski interstadial v Srednji Evropi še ni nikjer dokazan. Za nas je zanimivo, da je pri iskanju izvora

kulture avtor primerjal Tato tudi s Krapino. Zdi se mu še najbolj sprejemljivo, da je krapinska kultura predstavnik kulturnega kompleksa, iz katerega se je razvila industrija Tate. To pa v smeri obdelovanja prodnikov kot prednostnega materiala in dvostranskega obdelovanja artefaktov, torej proti szeletienu. Zaradi specializacije se je razvoj ustavil in stagnacija je preprečila vsrkavanje aurignaških elementov, kakor se je to dogajalo pri drugih szeletskih postajah.

Žal so artefakti objavljeni samo s fotografijami. Verodostojnost je s tem zjamčena, vendar pa fotografija danes še ne more enakovredno nadomestiti dobre risbe.

Trajno vrednost dela predstavlja velika množina najrazličnejših podatkov, ki bodo vedno dragocen vir za nadaljnje študije.

M. Brodar

G. Ulbert, *Der Lorenzberg bei Epfach. Die frühromische Militärstation*. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte (Herausgegeben von J. Werner), Band 9 = Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Band 5 (Epfach III) — C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1965, str. 107 + II, Tab. 34 + VII, 28 slik in 1 priloga.

Monografija o raziskovanjih na Lorenzbergu pri Epfachu — antičnem *Abodiacum* — je drugo tako delo, ki je posvečeno tej pomembni arheološki postojanki, ki nam omogoča vpogled v dve historično zanimivi obdobji pokrajin severno od Alp, in sicer v čas prihoda Rimljanov in zaton antične civilizacije na tem predelu. Odkar so namreč s sistematičnimi izkopavanji v letih 1953—1954 in 1956—1957 ugotovili, da imajo v tem kraju opraviti z avgustejskim in poznoantičnim vojaškim oporiščem, je postal Lorenzberg pomemben arheološki teren kot važna postojanka vojaške uprave in organizacije v provinci *Raetia*. Ker sta obe poselitveni fazi v sebi zaključeni enoti o naselitvi Lorenzberga, je tudi vodstvo izkopavanj določilo ločeno objavo teh gradbenih faz, kar je nakazovala že ločena objava v pred kratkim izšlem 7. zvezku Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte (Studien zu Abodiacum-Epfach I), kjer so obravnavani geološko-pedološki in splošni pogoji naselitve ob objavi zgodnjerimskih osteoloških ostankov z najdišča Lorenzberg. Drugi del objave je verjetno v pripravi (J. Werner, Epfach II). Spričo tako širokega in premišljenega zastavljenega delovnega načrta je razumljivo, da so tudi rezultati teh izkopavanj temeljiti.

To vidimo v pričujoči knjigi že iz metode izkopavanj, obdelave drobnega gradiva in zgodovinskega sklepa.

Izkopavanje zgodnjerimske postojanke uvaža kratek topografski oris dosejanega stanja proučevanj in ustrezna grafična obravnava v merilu 1 : 50.000 in 1 : 5.000, generalni načrt izkopavanj pa je reproduciran v merilu 1 : 100 kot priloga. Na teh zemljevidih sledimo obsegu antične postojanke *Abodiacum* in drugih najdb ob orisu rimske cestne mreže in vseh sond. Metodo izkopavanj bi mogli označiti kot kombinacijo načina izkopavanj s pomočjo planumov in profilov; pri tem so ravno slednji izredno pomembni, ker na klasičen način delijo gradivo zgodnje antike od poznorimskega izročila. Pri tem bi zamerili le, da so v profilih nakazane le plasti iz zgodnje antike, ni pa za arheologa ilustrativnih presekov skozi vse sloje naselbine. Čeprav bo to pomanjkljivost skušal odpraviti J. Werner, pa se mi zdi, da bi jo mogli že pri tej objavi obiti, čeprav bi pri kasnejši objavi ponovno uporabili iste klišeje. Sistem izkopavanj na terenu pa je slonel na izkušnjah prejšnjih nemških izkopavanj te vrste v Cambodunumu in na novejših izkopavanjih H. Schöneberga npr. v Rödgenu, kjer so izkopavali celo s centimetrsko natančnostjo pri določevanju posameznih planumov. V to jih je sililo samo dejstvo, da so stale v teh krajih rimske lesene vojaške utrdbe, ki jih je moči dokazati le z različno obarvanostjo zemlje. Ko smo opazovali na zadnjem Limes kongresu dosežke v Rödgenu, nam je bila šele umljiva dovršena dokumentacija s teh izkopavanj. Čeprav dovoljujejo taka metodološko izvajana izkopavanja deloma tudi